

NAISENA JA MIEHENÄ TIEDEYHTEISÖSSÄ

Marita Miettinen & Pia Vuolanto

Liisa Husu ja Kristina Rolin (toim.):
Tiede, tieto ja sukupuoli. Gaudeamus.
Helsinki 2005. s. 256.

Liisa Husun ja Kristina Rolinin toimittama *Tiede, tieto ja sukupuoli* on artikkeliteos, joka johdattaa lukijan suomalaisen sukupuolietietoiseen tieteen- ja teknologiantutkimukseen. Kuten jo kirjan nimestä tulee ilmi, teos käsittelee sekä tiedemaailman että siinä tuotetun akateemisen tiedon sukupuolistunutta luonnetta. Kokoelma tarjoaa hyvän kuvan siitä, mitä alan suomalainen tutkimus tällä hetkellä on. Eräs sen olennainen piirre on monitieteisyys. Tämä näkyy kirjassa sekä yksittäisten tutkijoiden tieteen- ja teknologiantutkimuksellisessa lähtökohdissa että kokonaisuudessa, jossa on mukana eri tieteenalojen edustajia. Edustettuina ovat filosofia, historia, kielitiede, tilastotiede, neurologia ja yhteiskuntatieteet. Kirjan toimittajien ansiota on se, että tieteenalojen kirjosta huolimatta eri artikkelit kietoutuvat tyylikkäästi samojen teemojen ympärille, täydentäen ja syventäen toinen toistaan. Useimmissa artikkeleissa historiallinen perspektiivi on ilahduttavalla tavalla läsnä. Teoksen kymmenen kirjoittajaa ovat kaikki tunnettuja, jo pitkään erikoisaloillaan työskennelleitä tutkijoita.

Teemaltaan kirja täydentää hyvin harvakuista suomenkielistä tieteen tutkimuksen alan kirjallisuutta. Esimerkiksi vuonna 2004 ilmestyneestä Kiikerin ja Ylikosken teokses-

ta *Tiede tutkimuskohteena* sukupuolinäkökulma puuttuu lähes kokonaan. Myös *Suomen tieteen historia I–IV* -kirjasarjasta sukupuolinäkökulmaa saa hakea. Tieteentutkimuksessa aihe on kuitenkin mitä ajankohtaisiin. Tieteellisen tiedon sukupuolistunutta luonnetta on pohdittu viime vuosina mm. teoksissa *Feministinen tietäminen*¹, *Feministinen filosofia*² ja *Oma pöytä – naiset historiankirjoittajina*³.

SUKUPOOLELLA ON VÄLIÄ

Kirjan ensimmäiset artikkelit luovat lukijalle taustaa ja teoreettista pohjaa sukupuolensensitiivisen tieteen tutkimuksen tutkimuskohteen ymmärtämiseen. Teoksen avaa sosiologi Liisa Husun artikkeli *Sukupuolta ja tiedeyhteisöä tutkimassa*. Samalla kun artikkeli johdattaa koko kirjan aihepiiriin, se on myös hyvä johdatus yleensä tieteen tutkimuksen alueelle. Husu nostaa Veronica Stolte-Heiskasen ym.⁴ *Women and Science* -tutkimuksesta esiin pääkohdat, jotka ovat edelleen ajankohtaisia: mitä ylempäs tieteen hierarkiassa mennään, sitä vähemmän näkyy naisia, ja toisaalta hierarkian alemmilla tasoilla naisten osuus on säilynyt suurena.⁵ Myös tieteenalojen sisäinen eriytyminen sukupuolen mukaan jatkuu edelleen, sillä yhä voidaan puhua 'miesten ja naisten tieteenaloista'. Kirja jättää kuitenkin avoimeksi, onko tieteenalojen sukupuoliseen painottumiseen tarpeen vaikuttaa ja voitaisiinko esimerkiksi eri tieteenaloille hakeutumista rajoittaa sukupuolikiintiöillä. Artikkelin pohjalta esimerkiksi EU:n pyrkimykset rohkaista naisia teknisille aloille vaikuttavat kuitenkin jokseenkin perustelluilta.

Artikkelissaan Husu kuvaa myös tiedeyhteisöissä eläviä, naiseen kohdistuvia sukupuolisyrynnän prosesseja. Hänen väitöstutkimuksensa⁶ mukaan nykypäivän Suomessa syrjintä on etupäässä piiloista. Se näyttäytyy esimerkiksi naisten marginalisointina ja vähättelynä, mutta myös esi-

merkiksi sukupuolisena häirintänä. Toisessa artikkelissaan *Tiedepolitiikka ja sukupuoli: marginaalista keskiöön* Husu esittelee sukupuolinäkökulman kehitystä globaalissa, eurooppalaisessa ja suomalaisessa tiedepolitiikassa. Vaikka sukupuolten välinen epätasa-arvo tuli laajemmin tiedostetuksi vasta 1990-luvulla, on kehitys Husun mukaan sen jälkeen ollut myönteistä erityisesti kansainvälisellä tasolla. Tasa-arvokysymykset ovat nousseet keskiöön. Hän kirjoittaa, että Suomessa keskustelu on ollut vilkasta, mutta valitettavasti sukupuolikysymykset näyttävät kiinnittyneen keskusteluun naisten tutkijanurasta ja ongelmista, jolloin laajempi järjestelmien sukupuolinäkökulmien tarkastelu on jäänyt vähäiseksi.

Artikkelissaan *Tutkimuksen näkökulmasidonnaisuuden paradoksi* filosofi Kristina Rolin perehdyttää lukijan erääseen feministisen tieteenfilosofian kysymykseen tieteen näkökulmasidonnaisuudesta. Yhdysvaltalaisen filosofin Sandra Hardingin esittämää standpoint-teoriaa problematisoiden Rolin kirjoittaa, että tutkija tarkastelee ilmiötä aina tietystä näkökulmasta käsin. Tästä nousevan objektiivisuuden ongelman ratkaisemiseksi Rolin ehdottaa, että tutkijan tulisi esittää tutkimuksensa näkökulma, kuten esimerkiksi metodologiset ratkaisunsa, konkreettisine väitteinä. Ne paljastavat, miten tutkija on käsitteellistänyt ilmiön ja millainen aineisto on tämän näkökulman pohjalta olennaista. Tämän jälkeen on tiedeyhteisön tehtävänä arvioida yksittäisen tutkijan väitteitä yhteisön kriteerien perusteella. Feministiseen filosofiaan perehtymättömälle lukijalle artikkeli on kiinnostavuudestaan huolimatta vaikeasti avautuva.

Historioitsija Marja Engman esittelee artikkelissaan *Suomen varhaisimmat tutkijainaiset* suomalaisen tieteen pioneerinaisia. Aikajänne ensimmäisestä ylioppilaasta, Maria Tschetschulinista ensimmäiseen naisprofessoriin, historioitsija Alma Söderhjelmään, on ollut puoli vuosisataa: vuodesta 1870

vuoteen 1927. Ajallisesti pitkä tie on ollut myös kivinen. Pioneerinaisten uran suurimmat esteet olivat rakenteellisia. Jo säädösten mukaan akateeminen maailma oli naisilta suljettu. Esimerkiksi yliopistovirat avattiin naisille vasta 90 vuotta sitten, vuonna 1916. Sitä ennen naisten tuli virkaa hakiessaan ”anoa vapautta sukupuolestaan”. Engmanin ansio on, että hän artikkelissaan valottaa ongelmien rinnalla myös naisten keinoja selviytyä miehisessä yliopistomaailmassa. Hän korostaa erilaisten yhteenliittymien ja yhteistyön merkitystä, mutta toteaa myös yliopiston tukeneen pioneerinaisia. Tähän vaikuttivat Engmanin mukaan kielitaistelu ja venäläistymisen pelko. Kaikki kansalliset voimavarat – myös naiset – haluttiin mukaan taisteluun yhteistä vihollista vastaan. Kansainvälisten vertailujen mukaan autonomian ajan lopulla suomalaisten naisten olikin helpompi päästä akateemiselle uralle

kuin esimerkiksi ruotsalaisten tai venäläisten kollegojensa.

MIEHET HYVIÄ TEKNIKASSA, NAISET LÄÄKETIETEISSÄ?

Kirjoittajien erilaisista taustoista seuraa, että sukupuolitietoisien tieteentutkimuksen kokonaiskuvan lisäksi teoksella on annettavaa myös yksittäisistä tieteistä kiinnostuneille. Teknologiantutkimusta edustaa Marja Vehviläisen artikkeli *Tekniikan miehisten käytäntöjen jäljillä: sukupuolen ja teknologian tutkimuksesta*. Selvitellessään sukupuolen ja teknologian vuorovaikutusta ja dynamiikkaa Vehviläinen keskittyy toisaalta tekniikan luonteen ymmärtämisen sukupuolisiin eroihin, toisaalta tietotekniikan asiantuntijuuden määräytymiseen sukupuolisesti. Omiin laadullisiin tutkimuksiinsa pohjautuen Vehviläinen toteaa, että jo lapsena tulee näkyviin sukupuoleen perustuva ero suhteessa tekniikkaan: pojat näyttävät olevan kiinnostuneita tekniikasta sinänsä ja tytöt taas poikia useammin liittävät tekniikan johonkin kontekstiin ja arjen käyttötilanteeseen. Tämä havainto yhdessä muiden samansuuntaisten tutkimustulosten kanssa johdattavat myös lukijan pohtimaan teknillisen tiedon tieto-opillista pohjaa. Artikkelin herättää kysymyksiä siitä, miten tekniikan tieteenalan ja sen opetuksen sisältö oikeastaan määräytyy. Onko nykytieteessä määritely ja opetettu ”tekniikka” miehistä?

Toinen Vehviläisen esiintuoma ilmiö koskee teknologian asiantuntijuutta. Vaikka tilastollisesti naiset ja miehet käyttävät esimerkiksi uutta viestintätekniikkaa yhtä yleisesti, teknologian asiantuntijuus kuitenkin koetaan kulttuurisesti olevan miehillä. Eriytyisen sukupuolistuneita ja samalla miehisten asiantuntijuuden aloja ovat kaikkein uusimmat teknologiat ja laitteet. Osaselitykseksi Vehviläinen tarjoaa sitä, että tietotekniikan kehittäjä- ja harrastajaryhmät ovat 1950-luvun tietokonepioneerimiehistä aina 1980-

luvun Commodore 64 -harrastajiin asti koostuneet miehistä. Tätä taustaa vasten naisten laajatkaan tiedot eivät vielä nykyäänkään jäsenny asiantuntijuudeksi – eivät edes naisten itsensä mielestä.

Neurologi Markku T. Hyyppä esittelee artikkelissaan *Aivojen sukupuolittaminen* aiheesta käytyä keskustelua 1960-luvulta lähtien. Muun muassa geeneistä, hormoneista, sukupuolikäyttäytymisestä ja aivokurkiaisesta on tutkittu, ovatko miesten ja naisten aivot erilaisia. Hyyppän perusväite on, että sukupuolten monimuotoisuutta ei voida selvittää vain aivotutkimuksen avulla, koska tutkimus on edelleen puutteellista, eikä aivojen toimintaa tunneta vielä riittävästi. Lisäksi biologiaa ei voida irrottaa ympäristötekijöistä. Hyyppä tuo kiinnostavalla tavalla esille sen, että sukupuolten välisiä eroja ja etenkin miesten paremmuutta naisiin nähden on pyritty osoittamaan tieteellisesti jo vuosisatoja. Tätä länsimaisen lääketieteen tutkimusperinnettä hän nimittää ”aivotutkimuksen aatehistoriaksi”. Tutkimusten joukossa on Hyyppän mukaan paljon poliittista tarkoitushakuisuutta, virheellisiä tutkimuksia ja jopa petosyrityksiä.

Terveys sosiologi Elianne Riska kirjoittaa monipuolisessa tarkastelussaan *Naiset ja terveydenhuolto: sosiologisia näkökulmia* erityisesti naislääkäreistä ja heidän asemastaan terveydenhuollossa. Riska vertailee naisten osuuksia lääkärikunnassa eri maissa, eri lääketieteen erikoisaloilla sekä erilaisissa asemassa. Artikkelin saa lukijan pohtimaan muun muassa miksi terveydenhuollossa juuri naiset työskentelevät alemmissa asemassa ja miksi he suuntautuvat lastenpsykiatriaan ja geriatriaan, mutta eivät niinkään kirurgiaan tai sydänsairauksien hoitoon. Tieteen huipulla, professorikunnassa, naisten osuus on Suomessa vain viidennes, kun alalla työskentelevistä tutkijoista heitä on peräti noin puolet. Ansioistaan huolimatta artikkeliin olisi voinut mahtua vielä analyttisempia näkemyksiä naisten ja miesten jakautumi-

sesta terveydenhuollon koko kentällä; tekevähän naiset suurimman osan käytännön hoitotyöstä ja hoivasta kun taas miehet pitävät valtaa käsissään. Riska onkin kirjoittanut tästä kysymyksestä laajemmin toisaalla. Esimerkiksi kirjassa *Hyvinvointityön ammatit* hän on tarkastellut terveydenhuollon työnjaon sukupuolittunutta hierarkiaa.⁷

ERILAISTEN JA ERIARVOISTEN ASEMIEN RAKENTUMINEN

Miten sukupuolittunutta tietoa, tiedettä ja lopulta myös tiedeyhteisöä sitten rakennetaan? Kuinka varsinkin naisten kokemaa eriarvoisuutta tuotetaan? Näitä kysymyksiä teoksessa valottavat omista asiantuntijuuksistaan käsin tilastotieteilijä Eeva-Sisko Veikkola, kielitieteilijä Liisa Tainio sekä sosiologit Jeff Hearn ja Kirsti Lempiäinen.

Sukupuoli ja tilastot -artikkelissaan Eeva-Sisko Veikkola tuo esiin sen aika yllättävän seikan, että vasta hiljattain, 1990-luvulta lähtien, virallisia henkilötietoja on laadittu niin, että sukupuoli tulee niissä näkyviin. Tätä ennen varsinkin naiset ovat saattaneet olla piilossa muissa tilastoluokissa, ja heitä koskevaa tietoa on ollut vaikeaa, joskus jopa mahdotonta saada näkyviin. Muutoksen syyksi Veikkola nimeää tiedon tarvitsijoiden, kuten tutkijoiden, tarpeet. Tilastojen kehittyminen on vaikuttanut luonnollisesti myös niiden pohjalta tuotetun tiedon sukupuolisensitiivisyyteen.

Artikkelissaan *Kielitieteen kieli ja sukupuoli* Liisa Tainio tuo puolestaan kiinnostavasti esille sen, että kielenkäyttäjinä meitä kuullaan ja luetaan nimenomaan sukupuolistuneessa tulkintakehyksessä. Esimerkiksi jo kirjoittajan nimi ja puhujan habitus puhetilanteissa ovat pohjana tiedostamattomille tulkinnoille, jotka ovat luomassa eriarvoisuutta akateemisessa yhteisössä. Vaikka tämä on osin jo tiedostettu, on naisilla edelleenkin vaara olla heikommassa asemassa erilaisissa tie-

teellisten tuotosten arvioinneissa.

Miesten ja maskuliinisuuksien sukupuolittuminen tieteessä, tiedeyhteisössä ja tutkimuksessa on kokoelman ainoa miestutkimuksen alaan luettava artikkeli. Siinä Jeff Hearn tarkastelee yhteiskuntatieteellistä kriittistä miestutkimusta ja kirjoittaa, että yliopistot ovat sukupuolistuneita instituutioita paitsi sisältä päin, myös niiden välisessä vertailussa: mitä korkeampi status yliopistolla on yliopistojen välisessä hierarkiassa, sitä suurempi osa siellä työskentelevistä tutkijoista on miehiä. Hearn tuo esille kiinnostavan homososiaalisuuden käsitteen, jolla tarkoitetaan sitä, että miehet suosivat miehiä ja asettavat miehet etusijalle sekä etsiytyvät miesten seuraan. Tästä seuraa se, että miehet verkostoituvat miesten kanssa tieteellisessä maailmassa. Artikkelissaan Hearn haastaa tiedemiehet muuttamaan. Hän on muun muassa sitä mieltä, että hallitsevat maskuliinisuuden mallit pitäisi kyseenalaistaa ja tieteen organisaatioita pitäisi muuttaa siten, että miesten suosimista naisten kustannuksella ei enää esiintyisi. Hearn esittää, että avain näihin muutosprosesseihin on sekä miesten että naisten osallistuminen keskusteluun ja sukupuolikäytännön tiedostaminen.

Kirsti Lempiäinen kirjoittaa sukupuolesta sosiologian oppikirjoissa. Artikkelissaan *Sukupuoli sosiologian tietona* hän nostaa esille ne tavat, joilla sukupuolta käsitteellistetään ja jäsennetään sosiologian kurssikirjoissa vuosina 1946–2000. Hänen mukaansa sukupuoli ei ole kirjoissa keskiössä, mutta niistä on kuitenkin havaittavissa, että yhteiskunnasta puhuminen on ”poikien asia” ja sukupuolesta puhuminen ”tyttöjen asia”. Artikkelin perustuu Lempiäisen väitöskirjaan vuodelta 2003.

Aivan teoksen lopussa tulee esiin se, että vielä 2000-luvullakaan tieteen pioneerinäisten aika ei ole ohi. Vasta vuonna 2003 ensimmäinen nainen, lääketieteen tutkija Pirjo Mäkelä, sai tieteen akateemikon arvonimen. *Viisi vuosikymmentä tutkijanuralla*

on hänen tutkijaelämäkerrallinen haastattelunsa. Liisa Husun tekemä haastattelu valottaa kiinnostavasti tieteelliselle uralle päätymistä ja tutkimuksen teon motiiveja, mutta haastattelun kautta rakentuu myös kuva niistä vaikeuksista, joita tiedenaiset aivan lähimenneisyydessä – ja valitettavasti yhä edelleen – joutuvat kohtaamaan. Oman tutkijanuransa kautta Mäkelä elävöittää monia teemoja, joita pohditaan teoksen muissa artikkeleissa. Siksi haastattelun sijoittaminen artikkelikokoelmaan vaikuttaa perustellulta, vaikka sen muoto poikkeakin kokoelman yleislinjasta.

Kokonaisuutena *Tiede, tieto ja sukupuoli* on antoisaa ja inspiroivaa luettavaa. Huolellisesti toimitettua ja laadukasta kirjaa voi varauksetta suositella kaikille sukupuolikiintymyksistä kiinnostuneille. Tieteen parissa työskenteleville teos antaa hyvät eväät pohtia laajemmin tiedeyhteisön toimintaa ja omaa asemaa siinä – miehenä tai naisena. Kirja on hyvä oppikirja tieteen- ja teknologiantutkimuksen alalla, mutta myös muissa yhteiskuntatieteissä. Tiedepolitiikan vaikuttajille kirja voi avata kokonaan uuden näkökulman tiedemaailman luonteeseen ja toimintaan.

¹ Liljeström 2004

² Oksala & Werner 2005

³ Katainen 2005

⁴ 1991

⁵ ks. myös esim. Kurki 2005, Suomen Akatemia 1997 ja 2000

⁶ 2001

⁷ Riska & Wrede 2004

Kirjallisuus:

HUSU, Liisa (2001). *Sexism, Support and Survival in Academia. Academic Women and Hidden Discrimination in Finland*. Social psychological studies 6. University of Helsinki.

KATAINEN, Elina (toim.) (2005). *Oma pöytä: naiset historiantutkijoina Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KIIKERI, Mika & YLIKOSKI, Petri (2004). *Tiede tutkimuskohteena. Filosofinen johdatus tieteen tutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus.

KURKI, Hannele (2005). Challenges in developing gender-sensitive indicators for Finnish researcher training. *Research Evaluation* 14 (1), 43-49.

LEMPIÄINEN, Kirsti (2003). *Sosiologian sukupuoli. Tutkimus Helsingin ja Tampereen yliopiston sosiologian kurssikirjoista 1946-2000*. Tampere: Vastapaino.

LILJESTRÖM, Marianne (toim.) (2004). *Feministinen tietäminen: keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino.

OKSALA, Johanna & WERNER, Laura (toim.) (2005). *Feministinen filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.

RISKA, Elianne & WREDE, Sirpa (2004). Kuka on keskeinen sairaanhoitaja? Teoksessa Lea Henriksson & Sirpa Wrede (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Gaudeamus.

STOLTE-HEISKANEN, Veronica, Feride, Acar, Ananieva, Nora, Gaudeart, Dorothea & Furst-Dilic (toim.) (1991). *Women in Science. Token Women or Gender Equality?* Oxford & New York: Berg.

SUOMEN AKATEMIA (1997). *Naisten tutkijanuran edistäminen*. Suomen Akatemian julkaisuja 13. Helsinki: Suomen Akatemia.

SUOMEN AKATEMIA (2000). *Naisten tutkijanuran seurantaraportti*. Helsinki: Suomen Akatemia.

Suomen tieteen historia 1-4 (2000-2002). Porvoo, Helsinki: WSOY.

FM Marita Miettinen ja TtM Pia Vuolanto ovat tutkijoita Tampereen yliopistossa, Tieteen, teknologian ja innovaatiotutkimuksen ryhmässä (TaSTI).

AEL

Suomen suurin tekniikan lisäkouluttaja ja osaava henkilöstön kehittämisen kumppani. Lisätietoa kotisivuiltamme www.ael.fi.

www.ael.fi

AEL, KAARNATIE 4, 00410 HELSINKI,
PUH. (09) 53071 FAKSI (09) 5663 278
ASIAKASPALVELU@AEL.FI, WWW.AEL.FI